

Recuperació paisatgística del Jardí de l'Amistat

SITESIZE

1. El Jardí de l'Amistat com a paisatge

La generalització del terme paisatge aplicat a la nostra relació amb l'entorn, com succeeix amb altres noms, amaga més que no mostra. Possiblement sempre ha estat així: el concepte paisatge és un cultisme utilitzat per éssers desarrelats i que, davant la manifestació de la natura i la vida, han de buscar filtres conceptuals enfront de la dificultat de parlar únicament de natura, una natura que no mostra cap separació entre allò que és i allò que som. Així, paisatge seria un terme dòcil i ambigu que intentaria no deixar de banda res, però sense definir del tot aquesta relació amb uns elements vius que ens interroguen i ens trasbalsen. Ens podem quedar aturats en disquisicions conceptuals sobre què és paisatge o bé sortir-ne afegint que el paisatge també és una experiència, i aleshores tot s'omple de vivències i de qualitats.

Per acostar-nos al Jardí de l'Amistat i definir-lo com un paisatge singular, tenim el relat de les experiències de moltes persones que el van compartir. El que ens diuen és que el Jardí de l'Amistat era un espai modest i sorprenentment harmònic, on tot era al seu lloc i alhora tot era molt senzill: camins sense definir, feixes limitades amb canyes i bardisses, fruiters esparsos, autoconstruccions modestes. No hi era permès fumar, ni collir els fruits dels arbres, que havien de caure sols. Sense límits externs definits, era sempre obert a tothom, un espai d'ús col·lectiu, amb horts comunitaris; un lloc de trobada, de conversa i d'aprenentatge.

Malgrat aquesta harmonia i veneració pels fruits de la natura d'arrel espiritual, el seu model de jardí no seria com tants altres el Jardí del Paradís, en què el treball forçat hi és exclòs i tot és benèfic i abundant. Més aviat, el model s'acostaria al del Jardí d'Epicur, un espai retirat de la ciutat d'Atenes on el filòsof construeix el seu punt de trobada i d'aprenentatge.¹ També és proper a les comunitats agrícoles de germanor i educació que creà Tolstoi i de les quals Isidre Nadal (Llum de la Selva) era participant en els grups de Barcelona. Caldria esmentar també el model de la Granja Natura, on comunitats naturistes visqueren amb

Llum de la Selva durant el període de la República. Podem buscar precisament en el concepte de naturisme les qualitats que ens expliquen aquest lloc i les relacions que s'hi establiren: partir de la naturalesa, del seu coneixement directe, de l'experimentació dels seus canvis i transformacions. Sense filtres externs de tipus intel·lectual que portin a un cientisme abstracte. Sense filtres de tipus religiós que interposin imatges, ritus i estructures en la comunicació directa amb el misteri. I sense filtres de tipus polític que projectin sobre l'administració de la natura la gestió i la transformació dels recursos i el control dels individus. El naturisme seria el procés d'avançar en l'experiència pura de la natura. Un aprenentatge esforçat que allibera de les capes de civilitat que ens enceguen i obre una relació renovada. Un naturisme d'arrel anarquista que no és tan sols una ideologia sinó un comportament de relació amb l'alimentació, la salut, la producció, el treball i l'aprenentatge des del tracte amb els elements essencials. Un Jardí de l'Amistat que se'ns mostra esplendent i humil, un paisatge per reconèixer i que voldríem

Jardí en moviment
Gilles Clement
Parc André Citroën, París
Foto: Sitesize

¹ Vegeu: Michel Onfray. *Manifiesto arquitectónico para la Universidad Popular: la comunidad filosófica*. Barcelona: Gedisa, 2010.

reconstruir, no només en allò que fou sinó en allò que volem també ara per a nosaltres.

2. Criteris paisatgístics per interpretar el Jardí de l'Amistat

Una tensió ha estat sempre present en la concepció i per extensió en la relació amb el paisatge en què vivim. És la polaritat que distingeix entre la natura no intervinguda com a substrat autònom del qual formem part, d'una banda, i la cultura de la transformació de les condicions humanes decantada progressivament cap a una major artificialitat tecnificada, de l'altra. Entre aquests dos extrems es desenvolupen totes les possibilitats de combinació i destil·lació entre natura i artífici com a condició cultural.

L'espai i l'experiència que ens ocupa correspon de manera extraordinària a una voluntat de naturalisme extrem com a actitud i recreació de paisatge. Partir de la natura mateixa, conèixer-la i administrar-la no ens estalvia el mateix límit d'incorporar-hi elements culturals d'interpretació i comunicació que pertanyen a èpoques i estils de pensament determinats. Cada època i fins i tot cada generació ha tingut les seves formes d'exercir actituds naturalistes, i per tant de definir amb noms nous aquesta condició. En els moments actuals, de convulsió en els criteris de transformació cultural de l'entorn, el retorn naturalista ha aparegut amb força i el podem reconèixer en l'elaboració conceptual d'idees que ens proporcionen els valors paisatgístics que donen suport a molts projectes actuals. En desenvoluparem alguns:

Entropia, el temps que fa el paisatge

Davant l'excés de transformació en el paisatge i en la natura, s'imposa una moratòria de tota acció i reacció. Aturar l'acció humana. Un sotmetiment ètic a l'impacte sobre l'irrecuperable. Una fletxa del temps avança cap a la destrucció sense retorn i, com un reflex actiu a aquest mateix desordre desbocat, apareix una

actitud que ofereix una resposta a la definició del paisatge actual. No intervenir, assumir una posició de deixar fer la mateixa natura sense condicionar el que s'entén com un procés de manifestació d'energies que té un desenvolupament propi. Una ètica ecològica com a lligam indestruïble de tots els fenòmens vinculats als sistemes vius ens recomana més observar que no pas transformar. Una observació activa que situa l'entropia de les manifestacions per sobre de l'ordre de les construccions. El debat ja clàssic entre paisatgisme arquitectònic o pintoresc es mostra avui en teories com les desenvolupades pel paisatgista Gilles Clement en la seva proposta del Tercer paisatge² La seva aplicació en el disseny de jardins actua com un Jardí en moviment³. Un jardí sense forma en què les dinàmiques de la mateixa vegetació i els seus cicles, sota l'ull expert del jardiner, es creen i es recreen a partir de les potencialitats de la vegetació lliure, una constant diferència de formes en una màxima complexitat.

Agricultura i paisatge

Una línia sovint indestruïble lliga agricultura i paisatge, amb deutes i referències mútues que en refan l'origen, el desenvolupament i el destí. Molt possiblement, dels coneixements acumulats en el jardí de les dones del neolític va ser possible

2 Gilles Clement. *Manifiesto del tercer paisaje*. Barcelona: Gustavo Gili, 2012

3 Gilles Clement. *Le Jardin en mouvement*. París: Éditions Pandora, 1990.

l'especialització agrícola. Els jardins de totes les èpoques i latituds no han estat només espais de contemplació estètica sinó també cultius alimentaris amb fruiters, horta, plantes medicinals. Aquest jardí culte lligat al cultiu agrícola és una destil·lació exquisida d'aquesta pràctica extensible i connectada amb les hortes i els camps propers a tota ciutat, que han actuat sempre com a jardins col·lectius. Uns entorns harmonitzats, fèrtils no només en productes sinó també en experiències i relats que construeixen la ciutat com un tot complex. Com ha de ser la revisió d'aquesta relació simbiòtica entre jardí i cultiu actualment? Ens trobem davant una agricultura que ha esdevingut indústria i no només una cultura humil com a lligam personal amb l'humus. En una època de pèrdua de diversitat d'espècies, de cultius transgènics, de grans extensions de monocultiu als punts més fèrtils del món, d'especulació alimentària en el mercat de futurs... en una època com aquesta, sorgeix una reacció que recupera l'agricultura com a saber proper i reflex de lligams entre alimentació i responsabilitat personal. Una agricultura de proximitat, de responsabilitat orgànica en els mètodes de cultiu com una visió completa dels cicles de l'energia i dels materials. Una agricultura que requereix un retorn a l'interior i també als marges de la ciutat, com ha estat sempre des de l'hort de la vila fins al "Green Belt" de la ciutat-jardí. És el que en el cas de Sabadell definim com a Parc Agrari, que cal que recuperi part de l'espai d'horta que l'evolució i la densificació urbanes han eliminat.

Allò pintoresc local

La natura és una però de naturalismes n'hi ha un per a cada situació, lloc i territori. Les condicions geogràfiques i climàtiques generen unes qualitats paisatgístiques que esdevenen actituds d'un paisatge cultural. El *genius loci*, el geni o savi del lloc és aquell que només es deixa portar per la condició natural del lloc. No accepta importacions culturals que ens fan veure i fer allò

que no som. Fer i ser sense la condició que ens proporciona el lloc vol dir situar-nos en el lloc de l'incondicionat. Aquest savi del lloc ens diu amb paraules i sobretot amb fets quina és la singularitat de la nostra natura, quin és el lligam entre identitat cultural i identificació natural que hem de preservar. Cal destriar molt en la nostra condició de ciutat metropolitana per escoltar la veu d'aquest savi que es troba en un interstici metropolità fràgil i únic, aïllat entre autopistes, polígons industrials i centres comercials. Un mosaic esberlat en què s'han perdut moltes tesselles de la imatge global. Un fragment pot ser un món en un món de fragments, però reunir-los és tasca d'una concepció que torni a escoltar la veu que unifica.⁴

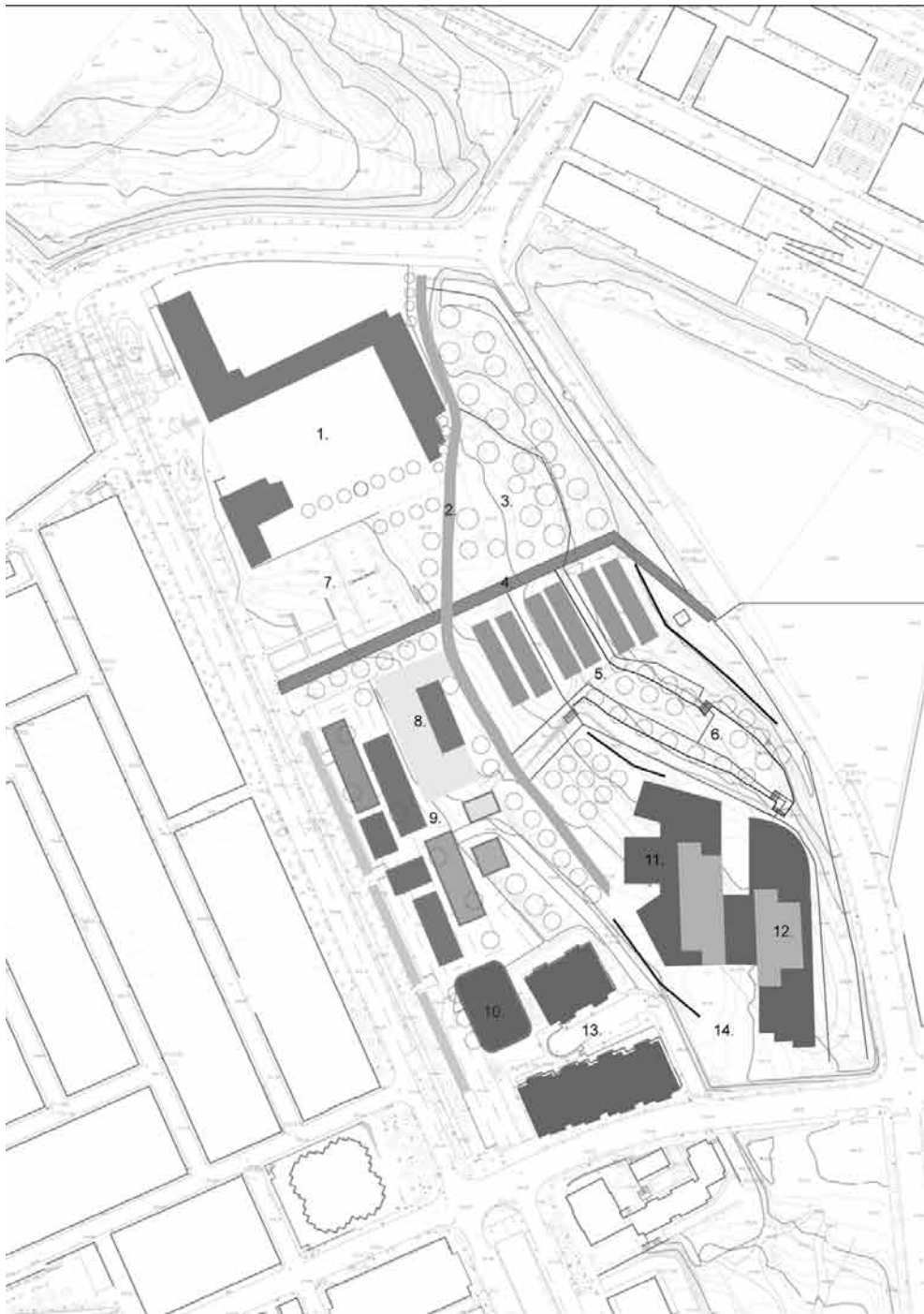
Memòria i paisatge

Si hem definit la relació amb el paisatge com una escolta és perquè pensem que hi ha quelcom previ a la concepció que tenim en la definició del lligam amb el lloc. Allò important en el significat del lloc ja existeix; tot el que volem aportar-hi haurà de dialogar amb aquest substrat existent, no sempre present. Parlar de memòria del lloc és en si un gran equívoc. Si el lloc ens imposa una experiència que és un significat, com

4 En són mostres els estudis i recopilacions com el següent: Iñaki Ábalos. *Naturaleza y artefacto. El ideal pintoresco en la arquitectura y el paisajismo contemporáneos*. Barcelona: Gustavo Gili, 2009.

El Jardí de l'Amistat en l'actualitat

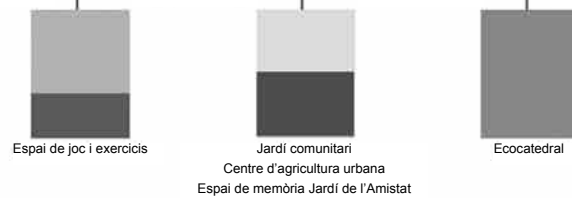
1. Escola Andreu Castells
2. Camí transversal de continuïtat
3. Jardí de l'Amistat
4. Camí transversal vertical
5. Horts comunitaris
6. Terrasses Ecocatedral
7. Espai d'exercicis
8. Centre d'agricultura urbana
Espai de memòria del Jardí de l'Amistat
9. Jardí comunitari
10. Espai de joc infantil
11. Biblioteca de Ponent
12. Habitatges tutelats
Espai de la gent gran
13. Habitatges
14. Plaça Ovidi Motllor

ZONES PRINCIPALS

USOS CONNECTORS

PROPOSTA DE DISENY PAISATGÍSTIC DEL JARDÍ DE L'AMISTAT

Taller Jardí de l'Amistat 2012 Joan Vila Puig

podem experimentar allò que no és present, el que fou i no sempre es mostra? Com del relat de l'immaterial podem construir el lloc de les qualitats? Parlar de memòria implica sempre utilitzar un filtre selectiu que es construeix a partir de valors del moment present, amb testimonis, relators i administradors de l'invisible. Les dificultats i imprecisions que podem tenir són sempre millors que la *tabula rasa* del planejament modernista i economicista, que ho vol tot lliure de preexistències i de deutes i responsabilitats prèvies. Però tornant a l'experiència del lloc, a les seves manifestacions fetes sovint de rastres, senyals i estrats que emergeixen, ens preguntem: Com els hem de llegir? Què podem fer-ne? I entre aquests senyals, què cal fer amb la impresència de la memòria, la pròpia i sobretot l'aliena, la col·lectiva? Com hem d'imaginar un projecte de futur que és retrospectiu? Tota una contradicció. Caldria actuar assumint la contradicció com una potencialitat oferent, en què les capes de lectura i escriptura se superposen en un palimpsest de creuaments actius que no ens estalvien la responsabilitat de preveure el futur en l'experiència del present⁵.

Participació ciutadana en el paisatge

En correspondència amb una valoració positiva de les manifestacions que vénen de sistemes oberts, hem d'integrar, en el planejament d'espais i de serveis, processos de participació en les decisions que afecten la població usuària. Convé integrar punts de vista, condicions i necessitats diverses, sense prefigurar usuaris estandarditzats inexistents. Descobrir aquelles qualitats que, com a servituds singulars, enriqueixen qualsevol proposta. Tot això implica una doble formació que lamentablement encara no tenim. D'una banda, una formació ciutadana en un aprenentatge social que aporti interès, solucions i compromís en l'evolució de la transformació urbana propera; una atenció i un seguiment dels criteris en joc i un compromís de manteniment i avaluació continuada en una enquesta permanent. De l'altra, una formació respecte dels canvis que s'han de donar en les estructures administratives sotmeses a una jerarquia vertical molt alta que produeix paràlisi de respostes i, encara més greu, que produeix la pèrdua de potencialitats lligades als coneixements acumulats pels ciutadans i pels professionals actius. Una nova transició política ha de fer viable el que ja és possible i necessari: el compromís dels ciutadans en l'administració

5 Per a una bona aproximació entre paisatge i memòria, consulteu: Sébastien Marot. *Suburbanismo y el arte de la memoria*. Barcelona: Gustavo Gili, 2006. (Land&Scape series, 6.)

directa de la gestió de la ciutat⁶.

3. Proposta de recuperació paisatgística del Jardí de l'Amistat.

Tota la informació recollida sobre l'actual Parc de Tierno Galván, ens ha fet veure sempre les pervivències del que fou el Jardí de l'Amistat. Quan Llum de la Selva deixà aquest espai per anar a Bonastre i després a La Galera –on va morir–, el recinte va canviar, es va degradar ràpidament i va començar a perdre les seves virtuts. Recuperar-les després de 30 anys és una intenció desafortunada i totalment improductiva. Perdre ara l'oportunitat d'assenyalar aquest lloc anodí amb elements que ens parlin dels valors que s'hi conreen, també. Un terme mig pot ser estendre i conèixer de manera actualitzada els sabers que forjaren aquest lloc naturista, l'interès que projectà sobre tantes persones que s'hi acostaren. Es tractaria d'assumir aquests valors per construir un lloc, un jardí que mereixi tots aquests pensaments i valors compartits.

Ja no és el lloc de vida de dues persones, Llum de la Selva i Flor de Maig. És un espai públic, obert, accessible, sotmès a un ús intensiu i variable. S'ha de pensar com un espai col·lectiu. Ha d'atendre usuaris de diferent condició i necessitat i sobretot ha de pensar-se tenint present la vinculació al barri i a la ciutat dins d'un sistema d'espais lliures. Caldrà tenir en compte les opinions i usos que en puguin fer els veïns i integrar les actuals preexistències. Afortunadament, això afavoreixen una relació que pot ser molt positiva. Pel costat nord hi ha el CEIP Andreu Castells, una escola pública de primària molt connectada amb el barri; i al costat sud, la Biblioteca de Ponent, un equipament cultural de referència amb una important projecció en aquesta part de la ciutat. A sobre d'aquesta biblioteca hi ha habitatges tutelats i un centre de dia per a gent gran. Un altra preexistència que cal considerar són els camins que enllacen diferents zones lliures i verdes del ponent de Sabadell que travessen el terreny i lliguen el Parc de les Aigües amb el Parc Catalunya de nord a sud, i el Torrent de la Romeua amb el Parc de la Font de Can Rull d'est a oest. Tots formen part dels recorreguts de salut que es poden seguir en aquesta zona.

La proposta que presentem és fruit de les reflexions elaborades en el marc del taller *El Jardí de l'Amistat. Memòria i recuperació d'un*

6 Per una visió àmplia del concepte de participació en l'urbanisme i l'acció social es pot consultar Markus Miessen i Shumon Basar (editors). *¿Alguien dijo participar? Un atlas de prácticas espaciales*. Barcelona: DPR-Barcelona, 2009.

jardí comunitari, dut a terme a Nauestruch, i és fruit també de les anàlisis fetes sobre el terreny. La proposta vol ser un punt de partida per fer un disseny col·laboratiu amb persones i entitats del barri de Can Rull i del conjunt de la ciutat de Sabadell. Consisteix a definir les característiques de determinades àrees temàtiques que podem imaginar com a elements articuladors d'una solució paisatgística per al Jardí de l'Amistat.

Horts urbans comunitaris. Tota aquesta àrea de la ciutat de Sabadell fou agrícola fins que es va construir amb l'alta densitat que coneixem. Seguint models de moltes ciutats del món, als espais lliures i jardins públics poden conviure-hi àrees de cultiu, hortes urbanes de caràcter comunitari amb intenció diversa: productiva, socialitzadora, pedagògica... N'hi ha molts models, i cal adequar-los a les possibilitats i necessitats reals del compromís ciutadà i de la participació d'instàncies públiques i privades per fer-ho amb una projecció a llarg termini.

Jardí comunitari. La gestió ciutadana de la vegetació a l'interior de la ciutat no s'ha de vincular només a les hortes urbanes. També hi ha jardins de mida variable que permeten

introduir una jardineria que podríem anomenar de proximitat i en la gestió de la qual poden participar, d'una manera o altra, persones i entitats interessades en aquests temes. En el moment en què el manteniment de les grans extensions de verd urbà públic que s'ha enjardinat els darrers 30 anys suposa un cost inassumible pels ajuntaments, esdevé inestimable l'estudi de fórmules mixtes quant a característiques i models de gestió que siguin compartits per grups de ciutadans. En la proposta que oferim, una àrea important correspondria a unes superfícies limitades que podrien ser gestionades per veïns i entitats. Un jardí d'imatges diverses i canviant que afegiria, al gaudi de la vegetació, el tracte amb persones properes.

Centre d'Estudis d'Agricultura Urbana - Espai de memòria del Jardí de l'Amistat. Considerem que retre homenatge a la memòria del Jardí de l'Amistat no ha de ser només un acte simbòlic sinó que ha de tenir un reflex en el disseny i en els usos associats a l'espai. De totes maneres, podria ser important crear un Espai de memòria i reunir-hi aquella informació que permeti compartir el coneixement de Llum de la Selva i l'experiència del Jardí de l'Amistat. Aquest espai s'hauria d'integrar necessàriament en un altre equipament

d'ús públic: un centre d'assessorament, d'estudis i de gestió de l'agricultura urbana a la ciutat. Es tractaria d'un espai educatiu, de recerca, que permetria consolidar de manera més organitzada aquestes necessitats.

Jardí de l'Amistat. Un espai buit amb alguns ametllers, rebrots de figueres, avellaners i ginesta ens permet intuir el que era el Jardí de l'Amistat. Recuperar aquest espai hauria de ser una actuació discreta per endegar i cuidar una vegetació lligada a l'alimentació, unes superfícies de gramínies sense cap tractament artificial, un espai de recolliment i passeig que des d'aquesta consideració assenyalés l'espai de trobada que fou.

Ecocatedral. En una ampla àrea que salva el desnivell que va des de la part superior del carrer de l'Arcàdia fins a la Biblioteca de Ponent es podria fer un aterrament amb murs construïts amb material de construcció recuperat: lloses, pedres diverses i totxanes provinents d'enderrocs que permeten construir de manera manual en una agregació diversa de materials i formes. Connectats amb aquesta estructura de terrasses, arbres, arbusts i plantes enfiladisses

poden puntuar i donar qualitat al conjunt, tot conduint recorreguts superposats entre els espais a diferents nivells.

Aquests apunts són consideracions imaginàries sobre el solar lliure actual a la recerca d'un destí per a les potencialitats que presenta. La defensa d'una política territorial pública significa permetre que la comunicació de l'imaginari paisatgístic trobi els instruments i les capacitats per fer del possible la destil·lació vers el necessari. Els articles d'aquest dossier i els treballs en curs iniciats al taller sobre el Jardí de l'Amistat volen aportar la disposició per estudiar-ho, els arguments per proposar-ho i el llarg diàleg que s'hauria de mantenir per fer-ho fructificar. Així sigui!

Simulació d'implantació d'hortes al Jardí de l'Amistat. Foto: Sitesize

